

VAATIVIEN RIKOSASIOIDEN KÄSITTELYN VIIPYMINEN

**Suosituksia ja ehdotuksia viipymisen torjumiseksi esitutkinnassa,
syyteharkinnassa ja tuomioistuinvaiheissa**

**Työryhmämietintö
4.5.2010**

**Valtakunnansyyttäjänvirasto
Helsingin poliisilaitos
Keskusrikospoliisi
Helsingin syyttäjänvirasto
Espoon kärjäoikeus
Helsingin kärjäoikeus
Vantaan kärjäoikeus
Helsingin hovioikeus
Korkein oikeus
Suomen asianajajaliitto**

Valtakunnansyyttäjänviraston aloitteesta koottiin keväällä 2009 asiantuntijatyöryhmä, jonka tavoitteena oli selvittää ja luetella, minkälaisin keinoin vaativien rikosasioiden käsittelyä voitaisiin nopeuttaa esitutkinnassa, syyteharkinnassa, käräjäoikeudessa ja hovioikeudessa. Tavoitteeksi asetettiin asiakirjan laatiminen, jossa lueteltaisiin konkreettisia toimenpiteitä siitä, miten jokaisessa vaiheessa tulisi menetellä aiheettoman viipymisen torjumiseksi. Osaltaan asiakirjan tuli sisältää selostus hyvistä käytännöistä rikosprosessin eri vaiheissa. Työryhmä ei käsitellyt resurssikysymyksiä.

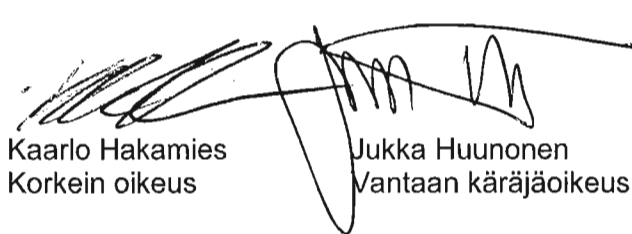
Työryhmässä ovat olleet edustettuina Helsingin poliisilaitoksen ja Keskusrikospoliisin talousrikosyksiköt, Helsingin, Espoon ja Vantaan käräjäoikeudet, Helsingin hovioikeus, Korkein oikeus sekä Suomen asianajajaliitto ja syyttäjälaitos. Työryhmä kokoontui yhteensä viisi kertaa. Valmistelutyö tehtiin Valtakunnansyyttäjänvirastossa. Työryhmä sai työnsä valmiiksi 4.5.2010.

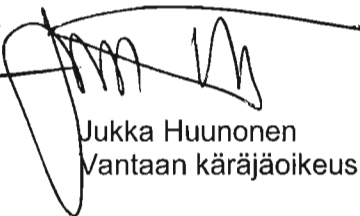
Mika Illman (pj)
Valtakunnansyyttäjänvirasto

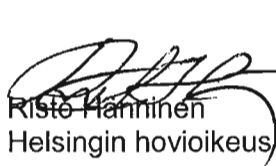
Markku Fredman
Suomen asianajajaliitto

Kaarlo Hakamies
Korkein oikeus

Jukka Huunonen
Vantaan käräjäoikeus

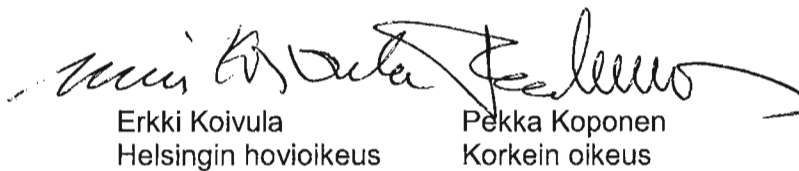
Risto Hanninen
Helsingin hovioikeus

Tapio Kalliokoski
Keskusrikospoliisi

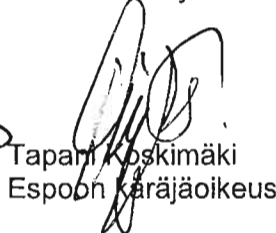
Seppo Karvonen
Vantaan käräjäoikeus

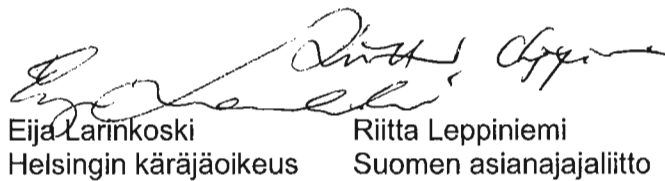
Erkki Koivula
Helsingin hovioikeus

Pekka Koponen
Korkein oikeus

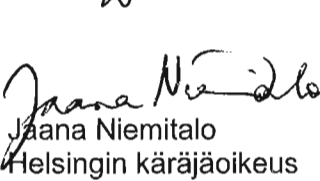
Tapari Koskimäki
Espoon käräjäoikeus

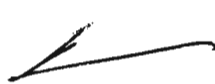
Eija Larinkoski
Helsingin käräjäoikeus

Riitta Leppiniemi
Suomen asianajajaliitto

Jaana Niemitalo
Helsingin käräjäoikeus

Tapio Nyrhilä
Helsingin syyttäjänvirasto

Olli Saunanoja
Espoon käräjäoikeus

Ismo Siltamäki
Helsingin poliisilaitos

I. Työryhmä esittää seuraavien toimenpiteiden ja menettelytapojen käyttöönottamista vaativien rikosasioiden käsittelyn viivästyksen torjumiseksi:

1 Esitutkintavaihe

Esitutkintayhteistyön merkityksen korostaminen yleensä

Esitutkintalain 5 §:n 2 momentin mukaan esitutkinnassa asia on valmisteltava siten, että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa. Esitutkinnalla luodaan perusta välittömän, suullisen ja keskitetyn oikeudenkäynnin aikaansaamiselle.¹ Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että esitutkinnalla on tässä suhteessa sama tehtävä kuin riita-asian valmistelulla.² Syytteiden ajaminen oikeudenkäynneissä muodostaa suuren osan syyttäjien toimenkuvasta. Siksi syyttäjillä on koeteltua tietämystä siitä, mitä asianmukaisen oikeudenkäynnin läpivieminen edellyttää esitutkinnalta. Jotta esitutkinnalla todellakin voidaan luoda perusta mahdollisimman asianmukaiselle oikeudenkäynnille, joutisuusvaatimus mukaan lukien, on tätä tietämystä hyödynnettävä esitutkinnassa tutkinnan suuntaamisessa ja aineiston hankinnassa.

Esitutkinnan aikana tehtävällä syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen, eli yleensä poliisin, välisellä yhteistyöllä on siten mahdollista merkittävästi lyhentää koko rikosprosessin kestoja. Tämä johtuu ennen muuta siitä, että sanotulla yhteistoiminnalla voidaan parhaiten varmistaa, että esitutkinta alusta alkaen kohdentuu nimenomaan niiden seikkojen ja kysymysten riittävään selvittämiseen, joiden merkitys on keskeinen rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa. Tämän kaltainen yhteistyö on myös omiaan vaikuttamaan niin, että myöhemmin syntyy mahdollisimman vähän tarvetta lisätutkinnan toimittamiseen.

Asian joutuisaa etenemistä edistää myös oikeudenkäyntiavustajan mahdollisimman varhainen mukaantulo esitutkintavaiheessa.

Esitutkintalain 15 §:n tarkoittama ilmoitusmenettely

Esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien kesken on olemassa kattava ja yleensä hyvin toimiva ilmoitusmenettely. Ongelmia esiintyy yleensä vain silloin, kun ilmoitusmenettelyä ei syystä tai toisesta noudateta oikea-aikaisesti tai ollenkaan. Tällöin saattaa esitutkintayhteistyö jäädä kokonaan tai merkityksellisiltä osin tekemättä. On välttämätöntä, että tutkintaan tulleesta vaativasta rikosasiasta tehdään kysymyksessä oleva ilmoitus ja että se

¹ Eduskunnan lakivaliokunnan mietintö 9/1997 vp s. 8.

² Virolainen, Jyrki – Pölonen, Pasi; Rikosprosessin osalliset. WSOY 2004 s. 42.

tehdään oikea-aikaisesti. Ilmoituksen tekeminen on tutkinnanjohtajan vastuulla. Syyttäjän velvollisuutena on perehtyä ilman aiheetonta viivytystä ilmoitukseen ja ottaa yhteyttä tutkinnanjohtajaan.

Sitoutuminen esitutkintayhteistyön tekemiseen

Syyttäjän ja tutkinnanjohtajan on varattava riittävästi aikaa ja muutenkin sitouduttava esitutkintayhteistyön tekemiseen asianmukaisella tavalla. Sama koskee asianosaisen avustajaa, erityisesti sellaista avustajaa, jota on määrätty puolustajaksi tai asianomistajan avustajaksi.³

Tutkintasuunnitelma

Vaativan rikosasian yhteydessä tutkinnanjohtajan tulisi aina neuvotella syyttäjän kanssa kirjallisen tutkintasuunnitelman tarpeellisuudesta. Tutkinnanjohtajan tulisi selvittää jutulle määrätyn syyttäjän kanta siihen, miten esitutkintaa olisi kohdennettava. Myös asianosaiselle tai tämän avustajalle tulee riittävän ajoissa varata tilaisuus lausua tutkinnan kohdentamisesta, ellei tällainen menettely yksittäistapauksessa vaaranna asian selvittämistä.

Esitutkintaa olisi toimitettava siinä laajuudessa, kuin jutulle määrätty syyttäjä edellyttää. Näin varmistetaan, että syyteharkintaratkaisu voidaan tehdä kysymykseen tulevasta asiakokonaisuudesta keskitetysti ja että syyttäjä voi saattaa asian tuomioistuimen ratkaistavaksi sellaisena kokonaisuutena, että näyttö on otettavissa vastaan yhdellä kertaa samassa pääkäsittelyssä. Tämä on tärkeää myös sen varmistamiseksi, että yksittäisistä oikeudenkäynneistä ei tule tarpeettoman laajoja.

Tutkintasuunnitelmaa laadittaessa on myös arvioitava, edellyttääkö asian selvittäminen turvautumista kansainväliseen oikeusapuun. Tällaiset toimenpiteet tulee kirjata tutkintasuunnitelmaan, kuten myös vastuu niiden hoitamisesta. Sama koskee rikosshyödyn jäljittämistä koskevia toimenpiteitä.

Esitutkinnan rajoittaminen

Myös vaativaa rikosasiaa sinänsä koskevaan asiankokonaisuuteen saattaa usein liittyä yksittäisiä rikosepäilyjä, joiden osalta esitutkintalain 4 §:ssä säädetty rajoittamismenettely voi tulla kysymykseen. Muun ohella esitutkintaviranomaisen resurssien säästämiseksi, tutkinnanjohtajan tulisi mahdollisimman aikaisessa vaiheessa tehdä esitys esitutkinnan rajoittamisesta syyttäjälle, kun siihen on aihetta. Vastaavasti syyttäjän tulisi ilman

³ Ks. oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luku.

aiheetonta viivytystä antaa ratkaisunsa tutkinnanjohtajan esitykseen, jotta tämä voi kohdentaa käytettävissä olevat tutkintaresurssit sellaisten rikosepäilyjen selvittämiseen, joiden osalta syyteharkinnan suorittaminen ja mahdollisesti myös tuomioistuinkäsittely tulee ajankohtaiseksi.

Esitutkinta-aikataulu

Tutkinnanjohtajan ja syyttäjän tulee neuvotella aikataulusta, jonka puitteissa esitutkinta pyritään saattamaan valmiiksi. Aikataulun laatiminen palvelee rikosprosessin kaikkia vaiheita. Aikataulutuksen perusteella syyttäjä voi alustavasti informoida käräjäoikeutta ja asianosaisia asian etenemisestä. Ellei aikataulua laadita tai ellei sitä noudateta, rikosprosessissa toimivat tahot eivät voi suunnitella resurssiensa käyttöä asianmukaisella tavalla.

Kun esitutkintaa varten hankitaan lausunto esimerkiksi valvontaviranomaiselta, tilintarkastajalta tai muulta asiantuntijalta, tulee lausunnon toimittamiselle sopia aikataulu. Lausuntopyyntöä on yleensä neuvoteltava myös asianosaisten edustajien kanssa, jotta heille tarjoutuu tilaisuus esittää asiantuntijan vastattavaksi myös omat kysymyksensä.

Puolustajan ja avustajan määrääminen viran puolesta

Tutkinnanjohtajan tai syyttäjän on tehtävä omasta aloitteestaan tuomioistuimelle esitys puolustajan määräämiseksi epäillylle tai avustajan määräämiseksi asianomistajalle, kun oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa säädetyt edellytykset täyttyvät. Avustajan mukaantulo laajoissa asioissa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa edesauttaa asian käsittelyä.

Ennakoilmoitus tuomioistuimelle

Syyttäjän tulee tiedottaa tuomioistuimelle mahdollisesti vireille saatettavasta laajasta syyteasiasta. Tällainen ennakoilmoitus annetaan edellä tarkoitetun aikataulun perusteella tilanteessa jossa syyttäjälle on muodostunut käsitys, että syyteen nostaminen on varteenotettava mahdollisuus. Ennakoilmoitus koskisi syyteasian laajuutta ja laatua. Ilmoituksen tarkoituksena olisi edistää tuomioistuimen resurssien mahdollisimman tehokasta järjestämistä.

Jotta asianosainen voi mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ryhtyä valmistelemaan vaatimustensa ajamista tai puolustustaan tulevassa pääkäsittelyssä, on hänen saatava tietoa asian etenemistä koskevasta aikataulusta. Ellei vaaraa ole, että asianosainen tiedon saatuaan ryhtyy pakoilemalla välttämään oikeudenkäyntiä, tulisi syyttäjän tiedottaa asianosaiselle asian aikataulusta.

Ennakoilmoituksen antamista tuomioistuimelle ja asianosaisille ei ole pidettävä osoituksena siitä, että syyttäjällä olisi epäasianmukainen ennakoasenne syyllisyyskysymykseen tai muihin syytteen nostamisen edellytyksiin.⁴

Loppulausuntomenettely

Asianosaisten loppulausuntoihin tulee kiinnittää erityistä huomiota. Kiinnittämällä riittävää huomiota loppulausunnoissa esitettyyn voidaan usein välttyä tilanteista, joissa esitutkintaa joudutaan täydentämään rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa tai että jokin asia jää kokonaan vaille riittävää selvitystä. Loppulausuntomenettelyyn liittyvät puutteelliset käytännöt saattavat viivästyttää tai muuten haitata rikosprosessia tapauksesta riippuen merkittävästi. Loppulausuntomenettelyn tulee aina sisältyä esitutkintavaiheeseen niin, että asianomistajien pyytämät tarpeelliset ja perustellut esitutkintatoimenpiteet suoritetaan varsinaisessa esitutkinnassa ennen aineiston siirtämistä syyteharkintaan.

Loppulausunnon sisältö

Puolustuksen ja asianosaisen avustajan tulee sitoutua oikea-aikaisesti päämiehensä edunvalvontaan ja panostettava riittävästi loppulausuntoon.

Asianosaisille tulee tarvittaessa laatia yksilöityjä kysymyksiä, joihin heidän pyydetään vastaamaan loppulausunnossa. Tutkinnanjohtajan tulee neuvotella syyttäjän kanssa yksilöityjen kysymysten laatimisesta loppulausuntoa varten. Loppulausuntopyynnön laatimisen tulee olla osa syyttäjän ja tutkinnanjohtajan esitutkintayhteistyötä.

Asianosaisen tulee antaa pyydetty loppulausunto ja siinä perustellut kannanotot tutkittuihin rikosepäilyihin ja mahdollisiin erityisiin kysymyksiin. Mahdolliset lisätutkintapyynnot tulisi antaa viimeistään loppulausunnossa. Rikoksesta epäillyn, joka kiistää syyllisyytensä, tulisi viimeistään tässä vaiheessa ilmoittaa yksilöidyn kiistämisperusteen.

Loppulausunnon määräaika

Asianosaisille tulee myöntää riittävä määräaika loppulausuntojen antamiseksi.

⁴ Muunlainen tulkinta tekisi esimerkiksi esitutkintaesitutkintayhteistyön tekemisen käytännössä mahdottomaksi. Tilanne on toinen, mikäli syyttäjä antaa julkisuuteen lausuntoja, joissa hän arvioi syytteen nostamisen todennäköisyyttä ennen kuin syyteharkintaratkaisu on tehty. Siinäkin tilanteessa, että syyttäjän antaman ennakoilmoituksen sisältö syyttäjistä riippumattomasta syystä paljastuisi yleisölle, tulee syyttäjän välttää asian julkista kommentointia ennen syyteharkintapäätöksen valmistumista.

Asianosaisen oikeus saada aineisto käyttöönsä

Asianosaiselle tulee antaa mahdollisuus tutustua esitutkinnassa kertyneeseen aineistoon kokonaisuudessaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja heti kun tiedon antamisesta ei aiheudu haittaa asian selvittämiseksi⁵ jotta tämän mahdollisuus asianmukaisen loppulausunnan antamiseen määräajan puitteissa ei vaarannu. Aineisto voidaan antaa rikoksesta epäilylle tiedoksi jopa ennen kuulustelujen alkamista, jos tiedon antamien ei yksittäistapauksessa vaaranna asian selvittämistä. Tämä edistää rikoksen tunnustamista tilanteessa, jossa rikoksesta on ilmeisesti olemassa täysi näyttö jo ennen epäilyn kuulustelua.

Esitutkintapöytäkirja

Esitutkintapöytäkirjan johdannosta tulee ilmetä tutkinnan kohteena ollut epäilty teko sekä rikoksesta epäiltynä kuullun suhtautuminen rikosepäilyyn. Jos epäilty on kiistänyt syyllisyytensä epäiltyyn rikokseen, tulee johdannosta myös ilmetä kiistämisen peruste sekä mahdolliset riidattomat seikat.⁶

Johdannon tulee sisältää selostus esitutkinnassa saadusta keskeisestä selvityksestä (näytöstä). Esitutkintapöytäkirjan liiteasiakirjat tulee ryhmitellä loogisesti.⁷ Liiteluettelossa tulee jokainen asiakirja yksilöidä erikseen. Myös liitesivut tulee numeroida.

Jos loppulausunnosta ilmenee asianosaisen muuttaneen näkemystään⁸, on johdantoon tarvittaessa tehtävä tästä aiheutuvat muutokset. Loppulausunto on osa esitutkintaa. Loppulausunnot voidaan koota erilliseen lisätutkintapöytäkirjaan.

Esitutkintapöytäkirjasta tulee selkeästi ilmetä, milloin oikeudenkäynti Euroopan ihmisoikeussopimuksen tarkoittamalla tavalla on alkanut, jotta asian käsittelyn mahdollista viivästymistä voidaan luotettavasti arvioida myöhemmissä vaiheissa.

Tarvittaessa esitutkintapöytäkirjaan tulee kirjata ajankohta, jolloin kullekin epäilylle erikseen on ilmoitettu kyseisistä rikosepäilyistä tai milloin rikosprosessin muutoin on katsottava alkaneen esimerkiksi epäiltyyn kohdistuvan takavarikon tai kotietsinnän johdosta. Kirjaus on välttämätön, jos esimerkiksi kuulustelun suorittaminen on viivästynyt useita kuukausia rikosilmoituksen

⁵ Vrt. laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 11 §.

⁶ ”Riidaton seikka” on käsite, joka varsinaisesti liittyy sellaisiin riita-asioihin, joissa sovinto on sallittu; tässä asiakirjassa samaa käsitettä käytetään laajemmassa merkityksessä sellaisten näytöllisten tai oikeudellisten kysymysten kuvaamiseen, joista yksittäisen rikosprosessin osapuolet ovat samaa mieltä.

⁷ Esimerkiksi teemoittain.

⁸ Esimerkiksi aiemmin kiistetty rikosepäily myönnetäänkin oikeaksi.

ajankohdasta. Kirjauksesta tulee ilmetä, onko viivästys aiheutunut kuulusteltavan omasta toiminnasta tai muusta viranomaisten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevasta seikasta.

Sähköinen esitutkintapöytäkirja

Rikosprosessissa tulee mahdollisimman pian siirtyä niin sanotun sähköisen esitutkintapöytäkirjan käyttämiseen. Jo nyt on mahdollista saattaa esimerkiksi erilaisia kirjallisia todisteita sähköiseen muotoon niin, että niiden esittäminen pääkäsitelyssä on mahdollista tehdä tietoteknisten laitteiden avulla, mikä laajassa jutussa on omiaan tehostamaan ja nopeuttamaan aineiston läpikäymisen.

2 Syyteharkintavaihe

Asianosaisten keskinäinen valmistelu syyteharkinnan aikana

Syyttäjä ja asian muut asianosaiset voivat syyteharkintavaiheessa kirjallisesti tai neuvonpidoin jatkaa asian valmistelua, jos tällä tavoin voidaan edistää riidan kohteen täsmentymistä. Ennen syyteharkintaratkaisun antamista syyttäjä voi esimerkiksi pyytää asianosaisia vastaamaan yksilöityihin kysymyksiin, joilla entistä tarkemmin pyritään erottamaan riidattomat kysymykset sellaisista riitakysymyksistä, jotka ovat nousseet ratkaisevaan asemaan rikosepäilyn kannalta.

Kokonaiskäsitelyaika

Syyttäjän tulee kiinnittää yhä enemmän huomiota asian kokonaiskäsitelyaikaan. Yksittäisen asian kokonaiskäsitelyaika alkaa esitutkinnasta ja päättyy asian saadessa lopullisen ratkaisunsa. Jos esitutkinta on kestänyt pitkään, on syyttäjän vastavuoroisesti pyrittävä tekemään syyteharkintaratkaisunsa mahdollisimman nopeasti, jotta kokonaiskäsitelyaika ei muodostu liian pitkäksi. Syyttäjän tulee jo esitutkintayhteistyön puitteissa pyrkiä siihen, että asia siirretään syyttäjälle ja varsinainen syyteharkinta-aika alkaa vasta, kun tiedossa olevat esitutkinnan täydennystarpeet on toteutettu. Käräjäoikeuteen asia on vapautettava välittömästi, kun haastehakemus on valmis.

Priorisointi

Syyttäjän on arvioitava kiireellisyyssperusteita kokonaisuutena kaikkien asianosaisten oikeusturvan kannalta. Syyttäjän velvollisuus on priorisoida pitkään avoinna olleen asian ratkaiseminen ennen muita samanlaisia asioita. Asian syyteharkinta-aika ja kokonaiskäsitelyaika ovat lähtökohtaisesti keskeisimmät priorisointiperusteet. Huomioon on otettava myös aikaviive rikoksen tapahtumahetkestä esitutkinnan alkamiseen.

Seurannan kohteena ovat erityisesti pitkään⁹ syyteharkinnassa avoinna olleet asiat.

Syyttäjän ilmoitus

Ellei syyttäjä ole jo laajaa juttua koskevan esitutkinnan aikana tehnyt ilmoitusta käräjäoikeuteen sille mahdollisesti saapuvasta rikosasiasta, tulee sellainen ilmoitus tehdä viimeistään syyteharkintavaiheessa. Ilmoitus tehdään, kun syyttäjä pitää syytteen nostamista vartenotettavana mahdollisuutena. Ilmoitus pitää sisällään tietoa jutun laadusta ja laajuudesta.

Tämä ilmoitus on asianosaisjulkinen ja syyttäjän tulee tarpeen mukaan selostaa sen sisältö myös asianosaisille.

Ilmoituksen antamista tuomioistuimelle ja asianosaisille ei ole pidettävä osoituksena siitä, että syyttäjällä olisi epäasianmukainen ennakoasenne syyllisyyskysymykseen tai muihin syytteen nostamisen edellytyksiin.¹⁰

Haastehakemuksen laatiminen

Syyttäjän on varmistettava, että teonkuvaus sisältää kaikki tunnusmerkistön täyttymisen edellyttämät ja keskeisimmät mittaamiseen vaikuttavat oikeustositteet. Haastehakemuksessa ilmoitettavat todisteiden todistusteemat on pyrittävä kuvaamaan yksityiskohtaisesti.¹¹ Tämä edistää olennaisesti tuomioistuimen ja muiden asianosaisten mahdollisuuksia perehtyä etukäteen syyttäjän näkemysten perusteisiin. Syyttäjän tulee myös haastehakemuksessa ilmoittaa, mitä seikkoja hän arvioi riidattomiksi. Sanottu on tärkeää erityisesti silloin, kun syyttäjä jättää prosessin keventämiseksi nimeämättä tai hankkimatta sinänsä saatavissa olevaa näyttöä kysymyksestä, jota hän pitää esitutkinta-aineiston nojalla riidattomana. Jos vastaajan mielestä kysymys on kuitenkin riidanalainen, tulee hänen reagoida tähän hyvissä ajoin, jolloin todistelun tarve voidaan selvittää ja keskitetty pääkäsittely turvata.

Asiassa, jossa kirjallisten todisteiden määrä on huomattava, syyttäjän tulee erottaa pääkäsittelyssä esitettävät kirjalliset todisteet muusta esitutkinta-aineistosta tuomioistuimelle toimitettavaan erilliseen kansioon tai tallenteeseen, jossa todisteet on eroteltu sähköiseen hakemistoon. Muissa jutuissa näin tulee myös menetellä, ellei se yksittäistapauksessa ole tarpeetonta.

⁹ Esimerkkinä voidaan mainita yli yhden vuoden vireillä olleet asiat.

¹⁰ Ks. myös alaviitteessä 4 esitetty.

¹¹ Teemaan voidaan selvyiden vuoksi esimerkiksi sisällyttää lause: "todisteella osoitetaan...".

Lähtökohta on, että todisteet tulee järjestää asianmukaisesti ja jutun ongelmakohtittain poliisin toimesta jo jutun esitutkintavaiheessa.

Siirryttäessä sähköisen esitutkinta-aineiston käyttämiseen, kirjallisen ratkaisuaineiston erottaminen tiedostoiksi helpottuu. Syyttäjien tulee nykyistä useammin pyytää poliisia toimittamaan esitutkinta-aineisto sähköisessä muodossa.

Syyttäjän kannanotto asian jatkokäsittelyyn

Nostettuaan syytteen syyttäjän tulee esittää käräjäoikeudelle, mitä valmistelutoimenpiteitä hän pitää tarpeellisina.¹²

Syyttäjän tulee myös esittää arvionsa käsittelyn kokonaiskestoajasta, eri käsittelyvaiheiden kestoajasta sekä kunkin henkilötodistelussa kuultavan henkilön kuulemiseen tarvittavasta ajasta. Tämä voi tapahtua niin, että syyttäjä laatii alustavan aikataulurungon.

Syyttäjän tulee niin ikään esittää näkemyksensä puolustajan tarpeesta (ellei sitä ole aiemmin jo tehty) ja siitä, millaisessa ratkaisukokoonpanossa asiaa tulisi käräjäoikeudessa käsitellä.

Syyttäjän tulee myös esittää mahdolliset vaatimuksensa aineiston ja käsittelyn julkisuudesta tässä vaiheessa. Näistä kysymyksistä on tarvittaessa neuvoteltava asianosaisten edustajien kanssa etukäteen.

Syyttäjän kannanotot edellä mainittuihin kysymyksiin voidaan sisällyttää haastehakemukseen, sen liiteasiakirjoihin tai erilliseen kirjelmään kuitenkin niin, että asianosaisjulkisuuden periaate toteutuu. Tiedossa olevat asianosaisten näkemykset tai heidän edustajiensa yhteystiedot on hyvä esittää myös tässä yhteydessä.

3 Oikeudenkäynti käräjäoikeudessa

3.1 Valmisteluvaihe

Yhteydenotto asianosaisiin

Käräjäoikeuden tulee ottaa yhteyttä asianosaisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa pääkäsittelyn ja mahdollisen suullisen valmisteluistunnon ajankohdasta sopimista varten. Tämä voidaan poikkeuksellisesti tehdä jo ennen asian vireille tuloa tilanteessa, jossa syyttäjä on ilmoittanut tarkan ajankohdan, jolloin syyteharkinta valmistuu ja jos asialle on määrätty käsittelijä.

¹² Kirjallinen vastaus, valmisteluistunto jne.

Kirjallinen valmistelu

Laajassa ja vaikeassa jutussa käräjäoikeuden tulee tarvittaessa aina pyytää asianosaisilta kirjallinen vastaus syyttäjän haastehakemukseen. Jos vastaaja kiistää syytteen, tulee hänen ilmoittaa kiistämisperusteensa ja vastanäyttönsä mahdollisimman täydellisesti kirjallisessa vastauksessaan. Asianomistajan tulee vastaavasti ilmoittaa vaatimuksensa ja niiden perusteet mahdollisimman täydellisesti kirjallisessa vastauksessaan. Jos asianosaisten kirjalliset vastaukset antavat siihen aihetta, tulee käräjäoikeuden varata syyttäjälle tilaisuus kirjallisen lausuman antamiseen. Asianosaisten tulee lausua myös siitä, onko asiassa tarpeen järjestää suullinen valmisteluistunto. Syyttäjän tulee sisällyttää suullista valmistelua koskevan pyynnön haastehakemukseen.

Puolustuksen tulee vastauksessa esittää näkemyksensä myös siitä, onko jokin syyttäjän nimeämä todistaja tai todiste tarpeeton sen johdosta, että asia on tältä osin riidaton.

Yhteenveto

Vaativissa rikosjutuissa käräjäoikeuden tulee pääsääntöisesti laatia yhteenveto. Yhteenvedosta tulee ilmetä: vaatimukset ja niiden perusteet, vastaus ja kiistämisen perusteet, riidattomat seikat, riitaiset seikat sekä todistusteemat ja kuhunkin teemaan kohdistuva kirjallinen todiste ja henkilötodistelu.

Suullinen valmistelu

Kirjallisen valmistelun jälkeen käräjäoikeuden tulee arvioida suullisen valmistelun tarvetta. Laajassa ja vaikeassa asiassa tulee lähtökohtaisesti suullinen valmisteluistunto järjestää. Suullisessa valmistelussa tulee pääpaino olla riitaisten ja riidattomien seikkojen selvittämisessä. Suullisesta valmistelusta tulee laatia pöytäkirja, josta edellä mainittu riidattomien ja riidanalaisten kysymysten erottelu ilmenee riittävän yksityiskohtaisesti. Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 7 §:n nojalla puheenjohtajan tulee evätä tarpeeton todistelu.

Suullisessa valmistelussa on myös sovittava pääkäsittelyn aikataulusta. Pääkäsittelyä varten tuomioistuimen tulee laatia riittävän yksityiskohtainen käsittelysuunnitelma, joka pitää sisällään pääkäsittelyn eri vaiheita koskevan aikataulun ja tarvittaessa myös yhteenvedon esitetyistä vaatimuksista ja vastauksista. Käsittelysuunnitelmassa on huomioitava mahdollisten varapäivien tarve.

Aikataulusta sovittaessa on otettava huomioon se, että puolustajan tehtävä on lähtökohtaisesti henkilökohtainen. Puolustajan tulee huolehtia siitä, että hän kykenee häiriöttä

hoitamaan puolustajan tehtävänsä muiden tehtäviensä ohella. Puolustajalla on yhtä painava intressi kuin syyttäjällä saada pääkäsittely sopimaan lomien tai muiden sellaisten esteiden asettamiin puitteisiin. Asian käsittelyn sujuvuutta edistää se, että puolustajaksi määrätty voi luottaa siihen, että hän pystyy hoitamaan jutun alusta loppuun ja samalla kantaa osaltaan yksin vastuun asian sujuvasta käsittelystä.

Suullisessa valmistelussa on päätettävä, voidaanko joku tai jotkut todistajista kuulla puhelimitse tai videoyhteyden välityksellä. Kuulemistapa tulee merkitä käsittelysuunnitelmaan.

Erityisesti syytteen kiistävän vastaajan vastauksesta syytteeseen

Pääkäsittelyn läpiviemisen kannalta on hyvin toivottavaa, että vastaaja, joka kiistää syytteen kokonaan tai osittain, tuo esiin käräjäoikeuden valmistelussa mahdollisimman täydellisesti kiistämisen perusteet ja sen vastanäytön, johon hän vetoaa. Näin menetellen voidaan varmistaa, että pääkäsittelyssä ei synny tarvetta sen peruuttamiseen ja ettei pääkäsittelyssä käsitellä seikkoja, jotka mahdollisesti ovat riidattomia. Tämä ei yleensä ole mahdollista ellei syytetyn puolustus ole asianmukaisesti järjestetty ja tarvittaessa puolustaja määrätty viran puolesta.

Tekniset apuvälineet

Asianosaisten tulee viimeistään suullisessa valmistelussa ilmoittaa, mitä mahdollisia teknisiä välineitä he tarvitsevat pääkäsittelyssä.

3.2 Pääkäsittelyvaihe

Prosessia turvaavat pakkokeinot

Tuomioistuimien tulee käyttää tehokkaasti prosessia turvaavia pakkokeinoja. Pääkäsittelystä poissaoleva vastaaja tulee määrätä noudettavaksi käräjäoikeuteen. Pakkokeinolain perusteella on mahdollista myös määrätä oikeudenkäyntiä karttava vastaaja vangittavaksi. Tuomioistuin ei voi oma-aloitteisesti määrätä vastaajaa vangittavaksi. Esitutinnan päätyttyä vangitsemisvaatimuksen on oikeutettu tekemään syyttäjä.¹³ Syyttäjien tulisi käyttää esitysoikeuttaan nykyistä useammin.

Käsittelysuunnitelman noudattaminen

¹³ Pakkokeinolain 1:10:n mukaan syyttäjä voi jo esitutinnan aikana ottaa päätettäväkseen kysymyksen vangitsemisvaatimuksen tekemisestä.

Asianosaisten tulee sitoutua noudattamaan mahdollisimman tarkkaan tuomioistuimen pääkäsittelylle laatimaa käsittelysuunnitelmaa.

Prosessinjohtajan merkitys

Oikeuden puheenjohtajan on harjoitettava riittävän jäykkää prosessinjohtoa. Puheenjohtajan tulee evätä tarpeeton todistelu ja valvoa, että henkilötodistelussa pysytään ilmoitetuissa todistusteemoissa.

Ennen todistajan kuulemistä puheenjohtaja voi pyytää todistajaa nimennyttä osapuolta vielä lyhyesti kertaamaan, mitä seikkoja puheena olevan todistajan kuulemisella pyritään selvittämään, jotta kysymykseen tuleva todistusteema on tuoreessa muistissa kuulustelun alkaessa.

Henkilötodistelun vastaanottaminen

Asianosaisia ja todistajia kuultaessa kuulustelun aloittaa se asianosainen, joka on nimennyt kuultavan. Tuomioistuimen ei tule sallia poikkeamista tästä pääsäännöstä muutoin kuin erityisestä syystä.

Asianosaisten tulee todistajia kuulusteltaessa huomioida, että johdattelevia kysymyksiä ei saa esittää pääkuulustelussa¹⁴ ja että vastakuulustelussakin niiden esittäminen on vain rajoitetusti sallittua. Kysymykset, joissa viitataan kuultavan esitutkintakertomukseen kuuluvat pääsääntöisesti vastakuulusteluun. Tuomioistuimen tulee valvoa kuulusteluja ja evätä ilmeisesti asiaan kuulumattomat taikka eksyttävät tai muuten sopimattomat kysymykset.¹⁵

Tuomioiden perusteleminen

Muutosharkintaa ja hovioikeuden käsittelyä palvelee se, että käräjäoikeus kirjaa tuomioonsa, mitkä seikat ovat olleet riidattomia ja mitkä riidanalaisia sekä jälkimmäisten osalta, mikä näyttö puhuu syytteen puolesta ja mikä sitä vastaan. Tuomiossa tulee selkeästi ilmoittaa, mitkä vaatimuksen perusteena olevat seikat ovat jääneet vaille riittävää näyttöä ja mitkä on selvitetty. Tällöin asianosaisille ja hovioikeudelle ilmenee mahdollisimman selkeästi, mitkä kysymykset ovat olleet keskeisessä asemassa käräjäoikeudessa.

¹⁴ Esimerkkinä voidaan mainita esitutkintapöytäkirjan sisältöön viittaavat kysymykset.

¹⁵ Vrt. OK 17:33

Henkilötodistelun kirjaamisen laajuus tuomion perusteluihin tulee harkita tapauskohtaisesti. Todistelun lähtökohta on asian riitaiset seikat. Keskeistä todistelun kirjaamisessa on sen analysointi ja johtopäätökset. Todistajien kertomuksia ei tule kirjata tuomioon muutoin kuin silloin, kun asiassa on esitetty ristiriitaisia kertomuksia, joiden uskottavuutta on punnittava vastakkain. Tällöinkin tulee pro & contra periaatetta noudattaen kirjata vain ne kertomusten olennaiset kohdat, jotka ovat asian ratkaisun kannalta keskeisiä.

Syyksi lukeminen tulee ilmetä selkeästi ja riittävän yksityiskohtaisesti, mikä on erityisen tärkeää silloin, kun on esitetty vaihtoehtoinen rangaistusvaatimus.

Avustajien palkkio

Julkisen oikeusavun ja puolustajan osalta tuomioistuimen tulee määrätä avustajille palkkiot. Lainsäädäntö antaa mahdollisuuksia poiketa avustajan esittämästä laskusta. Laki mahdollistaa palkkion korottamisen ja alentamisen. Avustajan palkkiota alennetaan, jos avustaja ei ole tehtävässään noudattanut hyvää asianajotapaa tai osoittanut riittävää ammattitaitoa tai huolellisuutta ja hän on sillä tai muulla tavoin tarpeettomasti pitkittänyt oikeudenkäyntiä taikka asian hoitamisessa on muutoin havaittavissa avustajasta johtuvia laiminlyöntejä tai puutteita.¹⁶

Laajojen asioiden hoidossa maksetuilla palkkioilla on erityisen suuri merkitys. Mikäli huolimattomasta tai käsittelyä pitkittävästä työstä ei makseta tavanomaista palkkiota, on sillä vaikutusta tuleviin oikeudenkäynteihin, joissa avustajat osaavat odottaa heihin kohdistuvia korostuneita odotuksia ja sitä että palkkiota voidaan alentaa työn huonon laadun vuoksi. Toisaalta hyvin tehdystä vaativasta työstä voidaan tapauskohtaisesti palkkiota korottaa.¹⁷

4 Muutoksenhakuvaihe

Valitus ja vastaus

Muutosvaatimuksen ohella, myös sen perusteet sekä todistelu ja sen teemat on ilmoitettava selkeästi ja yksityiskohtaisesti jo valituksessa. Vastaavat seikat tulee ilmetä vastauksen antajan vastauksesta. Jos oikeudenkäynnin kohteena hovioikeudessa eivät enää ole kaikki ne kysymykset, jotka olivat esillä käräjäoikeudessa, tulee tämä ilmetä selvästi valituksessa. Muutoin vaarana on, että hovioikeuskäsittely laajenee tarpeettomasti.

¹⁶ Palkkioasetus 9 §.

¹⁷ Palkkioasetus 8 §.

Hovioikeudessa tulee laajoissa ja vaativissa asioissa panostaa vastauspyyntöihin. Tarvittaessa vastauspyynnöt tulee kysymyksiin yksilöidä siten, että ne parhaiten palvelevat asian valmistelua.

Valmistelu hovioikeudessa

Asiaa on valmisteltava hovioikeudessa tarvittaessa samalla tavoin kuin kärjäoikeudessa. Hovioikeusprosessin kannalta on erityisen tärkeitä selvittää, edellyttääkö asian tutkiminen suullisen käsittelyn järjestämistä, vai voidaanko asia osittain tai kokonaisuudessaan ratkaista asiakirjojen perusteella. Päätöstä pääkäsittelyn toimittamisesta ei tulisi tehdä ennen kuin sen todellinen tarpeellisuus on selvitetty asian valmistelussa. Valmisteluistunto olisi tarpeen mukaan pidettävä laajemmissa jutuissa, jotka vaativat useamman päivän pääkäsittelyn. Valmisteluistunnossa tulisi käydä läpi muun muassa riidattomia ja riidanalaisia seikkoja, koska riidattomien seikkojen määrä on saattanut lisääntyä kärjäoikeuden käsittelyn jälkeen. Hovioikeudessa laaditaan valmisteluistunnon tai kirjallisen valmistelun jälkeen esitetyistä vaatimuksista ja niiden perusteista yhteenveto ja päivitetty prosessisuunnitelma.

Pääkäsittelyn ajankohdasta neuvottelemine ja päättäminen

Kun on selvää, että asiassa tulee järjestettäväksi pääkäsittely hovioikeudessa, tulee sen ajankohdasta neuvotella asianosaisten kanssa mahdollisimman pian. Pääkäsittelyn tullessa ajankohtaiseksi on pääkäsittelyn kohteen rajaamiseen kiinnitettävä huomiota. Osa syytteistä ja/tai vaatimuksista voi olla ratkaistavissa esittelystä kirjallisessa menettelyssä.

Prosessinjohton merkitys

Hovioikeuden järjestämässä suullisessa pääkäsittelyssä prosessinjohtolla on yhtä suuri merkitys asian selvittämiseksi kuin kärjäoikeuden pääkäsittelyssä.

5 Erikoistuminen laajojen ja vaativien rikosasioiden käsittelyyn tuomioistuimissa

Syyttäjälaitoksella, kuten poliisillakin, on jo melko pitkät perinteet erikoistumisesta laajojen ja vaativien juttujen käsittelyyn. Tämä koskee varsinkin talousrikosasioita. Myös monet asianajajat ovat erikoistuneet eri oikeudenoille. Kokemukset tästä erikoistumisesta ovat kaikilta olennaisilta osiltaan myönteiset.

Tuomioistuimissa tarve erikoistumiseen on osittain erilainen kuin poliisi- syyttäjä- ja asianajajalaitoksessa. Tuomareille, jotka

keskitetysti käsittelevät talousrikosjuttuja ja muita laajoja ja vaativia asioita, on kuitenkin muodostunut näitä juttutyyppejä koskevaa huomattavaa erityisosaamista. Helsingin hovioikeudessa yksi sen osastoista on erikoistunut laajojen ja vaativien rikosasioiden käsittelyyn (ns. ”Purkki”). Tätä erikoistumista on laajasti arvioitu hyvin onnistuneeksi.

Monipuolinen riita- ja rikosasioiden osaaminen on hyödyksi käsiteltäessä laajoja ja vaativia rikosasioita. Erityinen perehtyminen tiettyyn oikeuden alaan luo lainkäyttäjälle paremmat mahdollisuudet laajaan asiakokonaisuuteen keskittymiseen ja asian käsittelyn edellyttämään projektimaiseen työskentelyyn. Tämä johtuu erityisesti siitä, että hänen vastuullaan ei samanaikaisesti ole tavanomaisten rikosasioiden hoitaminen säännönmukaisine istuntopäivineen. Erityisosaaminen luo myös lainkäyttäjälle mahdollisuuden perehtyä syvällisemmin siihen aineelliseen oikeuteen, joka yksittäisessä rikosjutussa tulee sovellettavaksi. Ajan mittaan tiettyyn asiaryhmään erityisosaamista hankkinut lainkäyttäjä saa poikkeuksetta varsin vankan asiantuntemuksen erikoisalaansa kuuluvista oikeudellisista kysymyksistä.

II Työryhmä kiinnittää niiden ministeriöiden, joiden hallinnonaloihin rikosprosessissa toimivat viranomaiset kuuluvat, erityistä huomiota seuraavaan:

Ehdottoman tärkeää on, että poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen asiankäsittelyyn tarkoitetut tietojärjestelmät ovat yhteensopivat ja että tietojärjestelmiä koskevat uudistukset toteutetaan mahdollisimman pitkälle yhteisenä hankkeena (vrt. Vitja). Hankkeen valmistelussa tulee riittävässä määrin kuulla kaikkia rikosprosessissa toimivia viranomaisia ja asianajajalaitosta.